

receiving parcels from relatives and friends, sleeping places, choosing a workplace, etc.

References:

1. Shkuratenko O. V. (2012) Modern interpretations of the concept of criminal subculture. Legal bulletin, 4 (25), 138 [in Ukrainian].
2. Skakov A. B. (2004) Progressive system of execution of deprivation of liberty and its reflection in the new legislation of the Republic of Kazakhstan : Monograph. Almaty. 151 p.
3. Muravyov K. V. (2000) “Prisoner community” as a socio-psychological phenomenon in places of deprivation of liberty. Problems of penitentiary theory and practice, 5, 151–157 [in Ukrainian].
4. Medvedev V. S. (2003) Criminal psychology. Kiev [in Ukrainian].
5. Kolb O. G. (2015) Criminal subculture: concept, public danger, forms and means of influencing the law and order in penitentiary institutions. Kiev [in Ukrainian].

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Осауленко А. О.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
права та прав людини*

*Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

У прийнятій в 1996 році Конституції України не подається класифікація прав і свобод громадян. В науковій та навчальній літературі існують різні підходи до класифікації прав і свобод громадян. Вбачається за доцільне підтримати думку тих дослідників, які вважають, що комплекс прав і свобод громадян являє собою певну систему, складовими якої є особисті, громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні права. Саме виходячи із цієї класифікації, ми виділимо з кожного різновиду

перерахованих прав і свобод саме ті із них, які, як вбачається, були найбільш проблемними в плані реалізації їх засудженими [1, с. 72].

Разом з тим, виходячи із загальних принципів права [2, с. 182–183], необхідно зазначити, що користування правами поєднане з відповідальністю людини, з можливими обмеженнями, які визначаються мірою свободи, що встановлена правом. Цей постулат сформульований в ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, згідно з якою кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Право на життя, що передбачене ч. 1 ст. 27 Конституції України, є першим з невід’ємних прав людини, що виникло із самої її природи. Без дотримання цього права всі інші права не мають цінності і корисності, тому воно має охоронятись законом [3, с. 80]. У 1995 р. Україна підписала протокол № 6 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, який встановлює повне скасування смертної кари. Це, в свою чергу, означає, що після ратифікації зазначеного протоколу смертна кара повинна бути скасованою. Відповідно перед кримінально-виконавчою системою України постало питання правової регламентації виконання нового виду кримінальних покарань – довічного позбавлення волі.

Згідно з ч. 1 ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності. Як зазначають науковці, гідність є моральною властивістю людини, яка відображає її унікальну неперевершену цінність [4, с. 107]. Своєрідність честі і гідності як об’єктів конституційної охорони полягає в тому, що ці цінні особисті блага захищаються не тільки за допомогою основного права на честь і гідність, але і всією системою особистих конституційних прав. Порушення будь-якого з них, як правило, розглядається і як посягання на честь і гідність громадянина [5, с. 34–36]. Разом з тим, як зазначалось в юридичній літературі, в установах виконання покарань створювались такі матеріально-побутові умови тримання, які не сприяли усвідомленню особою власної гідності та не орієнтували її на повагу до себе й до оточуючих: переповнення деяких установ, убогі і брудні приміщення та інтер’єри виправних колоній, недостатнє матеріальне, побутове та медичне обслуговування, форма одягу, – усе це – неповний перелік тих рис, які були притаманні умовам відбування покарання у виді позбавлення волі.

В комплексі основних особистих прав і свобод особливе місце займає право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні

культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (ч. 1 ст. 35 Конституції України).

Однією із найбільш важливих гарантій свободи совісті в Україні є відокремлення церкви і релігійних організацій від держави. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова (ч. 3 ст. 35 Конституції України).

Для громадян України дія ст. 35 Конституції забезпечувалась Законом «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. Позитивним у цьому законі було й те, що ст. 21 визначено, що богослужіння та релігійні обряди в місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання проводяться на прохання громадян, які перебувають в них, або за ініціативою релігійних організацій. Адміністрація установ сприяє цьому, бере участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду та церемонії.

В системі політичних прав і свобод варто виділити ч. 1 ст. 38 Конституції України, яка передбачає право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Це конституційне право громадян України на момент прийняття Конституції регламентувалось Законами України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 року, «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про вибори Президента Української РСР» від 24 лютого 1994 року, «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року, «Про вибори депутатів і голів в сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад» від 24 лютого 1994 року.

В частині 4 статті 2 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 р. було зазначено, що здійснення виборчого права зупиняється на відповідний період для осіб, які за вироком суду перебувають в місцях позбавлення волі. Тож робимо однозначний висновок, що брати участь у виборах народних депутатів засуджені не мали права. Однак з прийняттям нової Конституції України виникло питання про законність обмежень виборчого права стосовно засуджених, яке згодом стало предметом розгляду Конституційного Суду нашої держави.

Розглядаючи економічні права громадян, варто виділити право на працю, яке, на відміну від обов'язку засудженого працювати, прямо не було передбачено у чинному на той момент законодавстві. Тому, керуючись ч. 1 ст. 43, це конституційне право засуджених мало бути зафіксованим у майбутньому КВК України.

Право на працю органічно взаємопов'язано з правом на відпочинок (ч. 1 ст. 45 Конституції України), так як, крім трудової діяльності,

людина повинна використовувати певний час на задоволення потреб людського організму – сон, харчування тощо.

Аналізуючи систему економічних прав засуджених, доходимо висновку, що серед цих прав право на відпочинок зазнало найбільших обмежень, порівнюючи з правом законослужняного громадянина. Зокрема, обмеження полягали в тому, що при восьмигодинному робочому дні засудженому надавався для відпочинку тільки один день на тиждень, тобто у засуджених робочий тиждень дорівнював 48 годинам, а у законослужняних громадян – 40 годинам. Другим суттєвим обмеженням права засуджених на відпочинок було позбавлення засуджених права на відпустку.

В системі прав і свобод громадян важливе місце займає їх право на житло, що передбачено ст. 47 Конституції України. Це право, на нашу думку, є одним із аспектів розширення правового статусу громадянина і елементом його цивільної правосуб'єктності. Оскільки засуджені в межах закону залишаються суб'єктами цивільного права, названа конституційна норма повинна була сприяти поліпшенню гарантій житлових прав осіб, які не проживають на своїй житловій площі внаслідок арешту та відбування покарання. Загальною підставою для позбавлення громадянина права користування житловим приміщенням державного фонду була його відсутність без поважних причин в приміщенні, яке він займає, більше шести місяців. Аналіз ст. 71 Житлового кодексу України показує, що законодавець не відносив до поважних причин перебування особи більше шести місяців під вартою чи в місцях позбавлення волі.

Незважаючи на високі конституційні стандарти прав і свобод людини і громадянина, демократичності державного управління, захисту громадян тощо, які були зафіксовані в Конституції 1996 року, далеко не всі з них реалізуються на практиці в сучасній Україні.

Література:

1. Осауленко А.О., Осауленко О.І. Конституційні права та свободи людини і громадянина та їх вплив на формування кримінально-виконавчої системи України (історико-правовий аспект). *Юридичний науковий електронний журнал* 2022. № 6. С. 71–74.
2. Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М., Осауленко А. О. Теорія держави та права : підручник / за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОР О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
3. Коментар до Конституції України / за заг. ред. В. Ф. Опришка. Київ, 1996. 368 с.
4. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.